

ERVARINGEN IN CULTUURPROJECTEN VOOR HET
SPECIAAL ONDERWIJS

SPECIAAL VOOR JOU...

INHOUDSOPGAVE

0 Inleiding	5
1 Praktijkonderwijs Zutphen en Muzehof Centrum voor de Kunsten	6
Praktijkervaringen met dans en muziek in de lessen vrijetijdsbesteding van het Praktijkonderwijs en de vrije tijd	
Bijlage 1 Uitgangspunten VTB	12
Bijlage 2 Doelen Curriculum praktijkonderwijs	13
2 Rebecca Sopacuwa	14
Visie en werkwijze van de Popband met jongeren van het Praktijkonderwijs	
3 Anne Flokstraschool	17
Handreiking aan leerkrachten bij het maken en uitvoeren van muzieklessen in speciaal onderwijs cluster 3	
4 SBO Het Mozaïek	26
Effecten van procesgericht beeldend onderwijs op leerlingen en leerkrachten in het speciaal basisonderwijs	
5 Musea Zutphen en Marlous Kleijberg	32
Advies aan musea en kunstdocenten bij werken in speciaal basisonderwijs	
Bijlage 1 Beschrijving van de projecten	36
Informatie en dank	38

0 SPECIAAL VOOR JOU - INLEIDING

Voor 2015 en 2016 dienden scholen voor speciaal onderwijs, speciaal basisonderwijs en het Praktijkonderwijs in Zutphen gezamenlijk met de Muzehof een projectplan in voor een subsidie uit het programma Cultuureducatie met Kwaliteit van Fonds voor Cultuurparticipatie.

De aanleiding was dat er bij de scholen al jaren behoefte was aan meer passende cultuuractiviteiten voor hun leerlingen, zowel van externe aanbieders in bij voorbeeld een Kunstmenu als in de eigen lespraktijk. Daarnaast vinden medewerkers van de scholen en de Muzehof het belangrijk voor de leerlingen om ook na schooltijd aan cultuuractiviteiten deel te kunnen nemen.

Muzehof Centrum voor de Kunsten wil bijdragen aan een goede kennismaking met kunst en cultuur en aan de ontwikkeling van vaardigheden van kinderen en jongeren. Bij de Muzehof was behoefte aan het opdoen van kennis over wat de leerlingen uit het speciaal onderwijs hierin nodig hebben.

Als projectpartners gingen we aan slag!

De Muzehof stelde een lokale projectleider aan. De scholen maakten een werkplan. Elke school en De Muzehof koos een eigen route om cultuureducatie te ontwikkelen die past bij de leerlingen. Het project kreeg in de praktijk verschillende deelprojecten.

De gemene deler is dat we leerlingen een succeservaring willen bieden in kunst en cultuur. We willen bijdragen aan hun zelfvertrouwen en sociale vaardigheden, hun horizon verbreden en ze laten ontdekken: 'dit kan ik ook!'

We gingen op zoek naar wat er nodig is voor een succeservaring.

Vakdocenten namen deel aan nascholing, leerkrachten/docenten en vakdocenten werkten samen aan het maken van lessen en projecten. Wat ons inspireerde en enthousiasmeerde is dat we in de praktijk zagen wat een goede en passende kunst- of cultuurles voor de leerlingen betekende en wat het bij hen en ons teweeg bracht.

De ervaringen en inzichten die we tot nu toe hebben opgedaan verwoordden we in deze ervaringsbundel. Hiermee willen we andere scholen en culturele instellingen informeren over wat we hebben geleerd gedurende dit twee jaar durende project zodat zij daar hun voordeel mee kunnen doen.

We hebben de belangrijkste inzichten en conclusies per deelproject beschreven. Deze zijn afzonderlijk van elkaar te lezen.

Jessica Harmsen,
projectleider 'Speciaal voor jou',
Muzehof Centrum voor de Kunsten

1 PRAKTIJKONDERWIJS ZUTPHEN EN MUZEHOF CENTRUM VOOR DE KUNSTEN

INLEIDING

PRAKTIJKERVARINGEN MET DANS EN MUZIEK IN DE LESSEN VRIJETIJSBESTEDING VAN HET PRAKTIJKONDERWIJS EN DE VRIJE TIJD

Praktijkonderwijs Zutphen en Muzehof Centrum voor de Kunsten hebben met het project 'Speciaal voor jou' in 2015 een aanvraag gedaan voor projectfinanciering in de regeling Cultuur-educatie Met Kwaliteit om leerlingen een succeservaring te geven in dans en muziek hen te laten ervaren wat ze kunnen en willen op dit gebied en mogelijkheden te creëren voor dans of muziek in de vrije tijd.

Gedurende dit project hebben we met betrokkenen een gesprek gevoerd over onze ervaringen in de praktijk onder leiding van Iris van de Kamp, onderwijskundige. Daaruit is een omvangrijk praktijkverslag voortgekomen waarin we reflecteren op onze doelen, dat inzichten voortbracht en mogelijkheden die we zien voor het vervolg.

Het praktijkverslag is op te vragen bij Praktijkonderwijs Zutphen of bij de Muzehof.

Omdat we onze inzichten graag willen delen met andere scholen of instellingen voor kunst en cultuur met soortgelijke ambities als wij, zodat zij daar hun voordeel mee kunnen doen, hebben we ter introductie op het praktijkverslag deze laagdrempelige samenvatting gemaakt. In dit samenvattende verslag gaan we in op een drietal thema's in ons project, namelijk de succeservaring voor de leerling, de doorstroming naar de vrije tijd en de samenwerking die nodig was om dit te bereiken.

We wensen je veel leesplezier en succes met jullie project.

Hermien Bosma, coördinator onderbouw, Praktijkonderwijs Zutphen en Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou', Muzehof Centrum voor de Kunsten

PRAKTIJKERVARINGEN MET DANS EN MUZIEK IN DE LESSEN VRIJETIJSBESTEDING VAN HET PRAKTIJKONDERWIJS EN DE VRIJE TIJD

Aanleidingen voor dit project

- In de ontwikkeling van het vak vrijetijdsbesteding (VTB) van het Praktijkonderwijs sinds 2013 werd door leerlingen en ouders gevraagd om een onderdeel muziek en dans.
- In de schooljaren erna zijn enkele activiteiten georganiseerd in samenwerking met de Muzehof, die voor- en nadelen hadden en meer uitwerking behoeften om het goed op de omstandigheden van de leerlingen af te stemmen.
- De Muzehof wilde graag meer kennis opdoen over de leerlingen en wat er nodig is om een positieve ervaring te krijgen met dans en muziek.

Doelgroep

Hermien Bosma, coördinator onderbouw, Praktijkonderwijs Zutphen. De leerlingen van leerjaar 1 en 2 hebben het vak VTB op hun rooster staan. Er zijn 120 leerlingen tussen de 12 en 14 jaar oud. Onze leerlingen zijn moeilijk lerend en moeten het hebben van veel herhaling en "voordoen - nadoen". Wij hebben relatief veel leerlingen met een specifieke problematiek (ADD, ADHD, PDD NOS of een andere vorm van autisme, NLD, e.a.) Ze zijn meestal praktisch ingesteld en willen graag iets doen.

Doel

Onze belangrijkste gezamenlijke opdracht in dit project is om de leerling een succeservaring te laten opdoen in muziek en dans onder schooltijd, waardoor het zelfvertrouwen groeit, en hen te laten ontdekken dat dans of muziek beoefenen in de vrije tijd voor hen mogelijk is.

Beoogde resultaten

- Aan het einde van de projectperiode willen we graag dat:
- De leerlingen een succeservaring hebben opgedaan met dans en muziek onder schooltijd
 - De dans- en muzieklessen passen bij de uitgangspunten van VTB van het Praktijkonderwijs (zie bijlage 1)
 - Inzicht in wat leerlingen van het Praktijkonderwijs in hun vrije tijd doen en willen doen aan muziek en dans
 - Een aantal leerlingen zijn doorgestroomd naar dans- of muziekactiviteiten in de vrije tijd
 - Er meer vervolgmogelijkheden zijn voor jongeren van Praktijkonderwijs om in de vrije tijd

aan dans of muziek deel te nemen

- De Muzehof een aantal docenten aan zich verbindt die goed met de doelgroep kan werken zowel binnenschools als in de vrije tijd

Randvoorwaarden

We gaan ervanuit dat de volgende punten bijdragen aan een goed resultaat:

- Veiligheid; een bekende omgeving, de aanwezigheid van vertrouwde persoon, één vaste vakdocent
- Passend; lessen die inspirerend zijn en didactisch pedagogisch afgestemd op de leerlingen, gemotiveerde vakdocenten die passende lessen kunnen inrichten, vrije tijdsaanbod dat past bij de beleving en de behoeften van de leerling
- Onderlinge samenwerking; direct contact tussen de mentor en de leerkracht, afstemming tussen de coördinatoren van het Praktijkonderwijs en de Muzehof
- Zichtbaarheid; op de school voor leerlingen en ouders, in het culturele netwerk en in de omgeving
- Betaalbaarheid; betaalbare activiteiten onder schooltijd en vrijetijdsaanbod

Rolverdeling en organisatie

Praktijkonderwijs Zutphen werkt met leerlingen aan doelen op de domeinen wonen, werken, vrije tijd en burgerschap (zie bijlage 2). Binnen het vak VTB laat de school leerlingen kennis maken met verschillende vormen van vrijetijdsbesteding. De school helpt bij het maken van een persoonlijke keuze voor activiteiten in de vrije tijd en stimuleert de leerlingen om daarin blijvend te participeren.

Namens Praktijkonderwijs Zutphen werken twee mentoren per jaar mee aan dit project. Het beleid wordt gemaakt door de coördinator Onderbouw met als achterban de werkgroep VTB. En er is een coördinator VTB voor roosters en indeling van leerling.

De Muzehof richt zich op de toegang tot kunst en cultuur voor alle bewoners van Zutphen en zorgt ervoor dat ook mensen voor wie dat niet vanzelfsprekend is kunnen participeren. De afdeling Cultuur & School is er om alle leerlingen te laten kennis maken met kunst en cultuur, hun talent te kunnen ontdekken en culturele

vaardigheden te ontwikkelen. De projectleider van dit project vertegenwoordigt de Muzehof in dit project.

De Muzehof heeft een eigen dansafdeling en is in dit project aanbieder van kunst- en cultuureducatie die wordt vertegenwoordigd door de dansdocent. Ook heeft de Muzehof de verantwoordelijkheid voor de muziekactiviteiten op zich genomen in dit project.

Hoe hebben we het aangepakt?

Het VTB rooster van de Praktijkschool had in het schooljaar 2015-2016 negen blokken van drie tot vier lessen per blok. Elke VTB activiteit heeft een eigen begeleidende mentor. Elke VTB les deelt 15-20 leerlingen in.

Drie blokken werden ingevuld met Creative Dance, en drie met De Popband.

Creative Dance werd gegeven door Mareike MacLean-Falke, dansdocent Street- en Jazzdance van De Muzehof. Zij volgde ten tijde van het project de nascholing speciaal onderwijs bij plein C.

De Popband wordt begeleid door Rebecca Sopacuwa, Orthopedagogisch Muziekdocent, ingehuurd bij Markant Apeldoorn.

Aan de Creative Dance is mentor Letty Wassing verbonden en aan de Popband Annemiek Menkveld. Beide mentoren hebben persoonlijke belangstelling voor dans en muziek en beoefenen muziek in hun vrije tijd.

Na elke les evalueerden de mentor en de vakdocent.

Praktijkonderwijs en de Muzehof organiseerden een activiteit op de Open Dag van beide instellingen.

Daarnaast werd een enquête afgenomen onder de leerlingen van leerjaar 1 en 2 waarin hun belangstelling voor dans en muziek in de vrije tijd werd gepolst.

Activiteiten die bijdroegen aan onze doelen

- Ontwikkeling van een dansaanbod voor VTB, Creative Dance
- De Popband, popbandlessen voor VTB
- Naschoolse Hip Hop lessen
- Enquête onder de leerlingen van klas 1 en 2
- Het onder de aandacht brengen van Stichting Leergeld tijdens halfuurgesprekken met ouders en leerling
- Wervingsfilmpjes maken voor de VTB lessen
- Presentatie over effecten van dans en muziek voor Zutphen 2025
- Open dag Praktijkonderwijs
- Open dag Muzehof
- Scholing dansdocent
- Scholing van de mentor Praktijkonderwijs in bandlessen
- Aankopen van instrumentarium voor de schoolband
- Informatie aan ouders over dans en muziek via de nieuwsbrief en de schoolsite
- Informatie aan ouders over tegemoetkoming in de kosten van lesgeld
- Aansluiting van de Muzehof bij KOM Gelderland (Kunst Ontmoeten Meedoen)
- Naschools oefenen met de band onder leiding van de mentor
- Informeren van de Leerlingenraad, Ouder kwaliteitsraad en Medezeggenschapsraad
- Gesprekken met leerlingen over hun talent in dans en muziek
- Ouderbijdrage ingezet en verantwoord voor dans en muziek
- Aanvraag Cultureel Jongeren Paspoort voor alle leerlingen in leerjaar 1 en 2
- Verhoging van de bijdrage van de school voor middelen die besteed worden aan cultuur

Wanneer is de dans- of muziekles een succeservaring?

We hebben een aantal interessante ontdekkingen gedaan over welke effecten dans- of muziekles op de leerling kan hebben, wat er nodig is om een veilig leerklimaat te ervaren, hoe belangrijk het is dat het aanbod en over de aanpak bij hen past en welke vaardigheden dat van een vakdocent vraagt.

Hermien Bosma, coördinator onderbouw, Praktijkonderwijs Zutphen
Hadden we van oorsprong het idee de lessen

aan te bieden vanuit de voor leerlingen veilige setting, het Praktijkonderwijs, bleek het toch aantrekkelijker en professioneler om de lessen te verzorgen op de Muzehof. De professionele leeromgeving en instrumentarium zijn voldoende prikkelend en uitnodigend om met plezier de lessen te volgen.

Mareike MacLean-Falke, Dansdocent, Muzehof Centrum voor de Kunsten

We hebben in een aantal fasen de danslessen onder de noemer 'Creative Dance' ontwikkeld. In eerste instantie kozen we meer de richting van de creatieve ontwikkeling van de leerling. Naar dans vertaald betekent dit niet alleen reproductief werken maar ook werken met improvisatie en compositie, waarbij de leerlingen zelf het bewegingsmateriaal bedenken in groepen en dit aan elkaar presenteren. De leerlingen hadden andere verwachtingen. Juist het reproductief werken sprak hen aan. Het zorgde voor teleurstellingen en maakte het creatief werken moeilijk.

We besloten om meer nadruk te leggen op het reproductief gaan werken. Het sloeg erg aan bij de leerlingen. Ze voelden zich in de juiste mate uitgedaagd en veilig genoeg om nieuwe bewegingen te proberen. Ze gaven ook aan dat ze urbane dansstijlen wilden leren. Dit was onder meer een reden voor de grootste aanpassing waardoor we kwamen tot een nieuwe opzet.

In de nieuwe opzet wordt de eerste les door mij gegeven. De dansstijl is Streetdance. De tweede en derde les worden nu door externe docenten in de dansstijlen Breakdance en Hip Hop gegeven. Hierdoor krijgen de leerlingen een overzicht van verschillende stijlen en ervaren verschillende benaderingswijzen. In de laatste les geef ik weer

les en gaan de leerlingen hun danservaring in een eigen combinatie toepassen. De leerlingen werken in groepen met een duidelijke kader en presenteren hun dans aan het eind van de les voor de groep.

Het grootste succes van de lessenreeks was misschien wel dat extreem moeilijke leerlingen een hele andere kant van zich lieten zien, door actief mee te werken, eigen ideeën te presenteren en makkelijk met de docenten te communiceren.

Letty Wassing, begeleider VTB dans, mentor Praktijkonderwijs Zutphen

Als je een groepssamenstelling vooraf op papier ziet, dan maak je je daar een voorstelling van. Je denkt de leerlingen te kennen, maar dit jaar klopte dat geen enkele keer. Er zijn leerlingen die tijdens de lessen helemaal opbloeien, ontspannen en zichzelf zijn. Ik heb hier heel erg van genoten! De belangrijkste les is wel, dat je door enthousiasme een groep mee krijgt. Door enthousiasme, plezier en passie uit te stralen, geef je deze energie door aan de leerlingen. Het is niet belangrijk hoe een beweging wordt uitgevoerd, maar een hele groep in beweging krijgen is zo gaaf!

Annemiek Menkveld, begeleider muziek, mentor Praktijkonderwijs Zutphen

Het is fantastisch om te zien hoe de leerlingen ontdekken dat muziek maken leuk is, je al snel een instrument kunt bespelen en je hier niet goed voor hoeft te zijn in leren. Sommigen ontdekken een talent en interesse bij zichzelf die ze nog niet eerder hadden ontdekt. Anderen laten juist zien hoe ver ze hier al in zijn en dat ze anderen mee kunnen nemen in hun enthousiasme. Het maken van muziek in een band is een hele uitdaging, waarbij je als docent de lat niet te hoog moet leggen, en daarmee soms perplex staat van wat er juist allemaal kan.

*Hermien Bosma, coördinator onderbouw,
Praktijkonderwijs Zutphen*

De kwaliteiten van de betrokken kunstdocenten zijn fantastisch; ze zijn professioneel, staan open voor de doelgroep, zijn flexibel en hebben oog voor de behoefte en aandachtspunten van de leerlingen. Ze hadden de juiste voelsprietten voor wat de doelgroep nodig had.

Stromen leerlingen door naar lessen in de vrije tijd?

Van de doorstroming naar de vrije tijd hadden we hogere verwachtingen. We dachten dat het wenselijk was een aparte 'Speciaal voor jou' groep te formeren voor dans en dat er grotere belangstelling zou zijn voor het vormen van een schoolband. We zijn er binnen de projectperiode niet in geslaagd leerlingen blijvend te laten doorstromen naar dans en muziek lessen in de vrije tijd. Wel hebben we veel inzicht gekregen in de factoren die meespelen bij de keuze voor dans of muziek en de benodigheden aan de kant van het vrijetijdsaanbod.

*Hermien Bosma, coördinator onderbouw,
Praktijkonderwijs Zutphen*

Leerlingen die tijdens de projectlessen razend enthousiast waren en beslist nog meer lessen wilden volgen, zien wij helaas nog niet naar deze lessen komen. Het is niet altijd duidelijk welke belemmerende factoren dan meespelen. Dat kan faalangst zijn, het ontbreken van ondersteuning vanuit de directe omgeving van de leerling, ontbreken van kennis hoe de leerling aan te melden voor (vervolg) lessen, het tijdstip van de aangeboden lessen, de diversiteit van woonplaatsen van de leerlingen en/of geldgebrek.

*Mareike MacLean-Falke, Dansdocent, Muzehof
Centrum voor de Kunsten*

Om interesse te wekken van leerlingen voor dans is het nodig om goede rolmodellen te hebben. Het is lastig een evenwicht te vinden. Door verschillende lessen te geven maken ze kennis met de mogelijkheden die dans hen biedt, maar ze raken op die manier niet voldoende bekend met en gemotiveerd voor een stijl om er in de vrije tijd mee door te gaan. Bovendien is een blok van 4 lessen niet genoeg om hen het zelfvertrouwen te geven om met dans verder te gaan.

*Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou',
Muzehof Centrum voor de Kunsten*

We zijn er steeds vanuit gegaan dat we met een drietrapsaanbod van VTB lessen, lessen op de school na schooltijd en daarna lessen met een groepje leerlingen van school in de Muzehof de drempel om deel te nemen aan dans in de vrije tijd konden slechten. Uit een enquête die we hielden onder de jongeren van klas 1 en 2 van Praktijkonderwijs lijkt dit idee op basis van de gegevens geen kans van slagen te hebben.

*Rebecca Sopacuwa, Orthopedagogisch
Muziekdocent*

De leerlingen zouden na de popbandlessen best kunnen doorstromen naar een reguliere band, mits ze goed worden begeleid. De leerlingen zijn best kwetsbaar. Onzekerheid, zeggen dat je het niet goed doet wordt zeer persoonlijk opgepakt en is vaak motivatie om er mee te stoppen... 'laat maar'.

Een docent moet de leerlingen positief benaderen en vele mogelijkheden zien. In eerste instantie is er voor de leerling het plezier door muziek maken en dat geeft plezier in muziek maken. Eerste ontmoeting met muziek moet positief zijn. Een docent moet oog hebben voor de kleine dingen die ontstaan doordat het grote geheel er kan zijn. Tijdens het spelen ontstaat er namelijk van alles. Je moet als docent een groep en het individu naar een hoger level tillen en zien wat er nodig is om daar te komen. Een getraind oor is daarbij noodzakelijk. Je moet kunnen horen welke mogelijkheden de leerlingen hebben om tot een goed resultaat te komen. Voortdurend de voortgang en succes benoemen helpt enorm bij de groei en het plezier van de leerling.

Het is belangrijk dat wanneer je in de groep werkt, zelf de muziek al zo goed te beheersen dat je het met enthousiasme en zelfvertrouwen kunt overdragen. Het gaat om de juiste intentie. Het moet echt zijn wat je doet.

Wat is het belang van een goede samenwerking tussen het Praktijkonderwijs en de Muzehof?

Een nauwe samenwerking tussen de school en de Muzehof heeft op een aantal gebieden een positief effect gehad; het veilige klimaat in de groep, de kwaliteit van de lessen, zicht op de talenten van de leerlingen en communicatie over doorstroming naar de vrije tijd en de vaardigheden van de mentoren en docenten.

*Letty Wassing, begeleider VTB dans, mentor
Praktijkonderwijs Zutphen*

We hebben afgelopen jaar een goede onderlinge communicatie gehad. Voor het begin van een periode hadden de dansdocent en ik telefonisch contact. Na elke dansles bespraken we de les die geweest was en de volgende les. Op die manier probeerden we de lessen zo optimaal mogelijk af te stemmen met elkaar. Ook bijzonderheden met leerlingen bespraken we op dat moment.

*Hermien Bosma, coördinator onderbouw,
Praktijkonderwijs Zutphen*

Bij een goedlopende samenwerking is het goed van elkaar te weten wat je van elkaar verwacht. Wekelijks contacten tussen de docenten tijdens de cultuur-blokken, tussenevaluaties en een eindevaluatie aan het einde van elk schooljaar zijn een must.

*Annemiek Menkveld, begeleider muziek, mentor
Praktijkonderwijs Zutphen*

Het geven van deze lessen blijkt echter wel echt een aparte tak van sport te zijn. In de nabesprekingen was het mooi om van Rebecca Sopacuwa terug te horen waarom zij bepaalde keuzes maakte, wanneer het ging om aanspraak op gedrag, inzet, hoe om te gaan met onzekerheid en dergelijke.

*Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou',
Muzehof Centrum voor de Kunsten*

Ik heb gezien dat de vakdocenten en mentoren echt van elkaar leren. De kennis van de doelgroep en de rust die de mentor meebrengt heeft een belangrijke invloed op de les en de inhoud, de kennis over dans en de mogelijkheden voor ontwikkeling van leerlingen verruimt de blik van de mentor.

Hoe gaan we verder?

- We gaan de goede dingen structureel maken; het lesaanbod dans en muziek in VTB, de samenwerking tussen mentoren en vakdocenten, onderhoud van deskundigheid en betrokkenheid van mentoren en vakdocenten.
- We gaan verschillende experimenten doen ten behoeve van de doorstroming naar de vrije tijd. Daarbij kijken we naar mogelijkheden met betrekking tot de inrichting van VTB blokken, communicatie met leerlingen, ouders en omgeving, inventieve projecten in de stad, inrichting van de schoolband, impuls vanuit dansafdeling van de Muzehof en de nodige samenwerking om het te laten slagen.

BIJLAGE 1

Doelstelling VTB

De streefdoelen en beheersingsdoelen staan beschreven in het Curriculum Praktijkonderwijs.

De streefdoelen staan als volgt beschreven:

- Ik maak, onder begeleiding, passende doelen
- Ik help activiteiten organiseren voor vrijetijdsbesteding
- Ik ontwikkel vaardigheden op het gebied van sport en creatief
- Ik maak keuzes voor VTB die bij mij passen en voer die zelf uit

Voor de beheersingsdoelen verwijzen wij naar het Curriculum.

Uitgangspunten van vrijetijdsbesteding op Praktijkonderwijs Zutphen zijn:

- Met het aanbieden van vrijetijdsbesteding biedt de school extra vrijetijdskansen voor leerlingen die over onvoldoende sociale en motorische vaardigheden beschikken.
- De school kan door het aanbieden van vrijetijdsbesteding leerlingen meer kansen bieden hun talenten te ontwikkelen en ze in verschillende rollen laten oefenen
- Door het aanbieden van vrijetijdsbesteding geven we de leerlingen een kans om hun zelfvertrouwen, de ontwikkeling van zelfredzaamheid, het kunnen communiceren en reflecteren van hun eigen gedrag en het rekening kunnen houden met elkaar te vergroten.
- De vrijetijdsbesteding leert leerlingen met plezier deel te nemen aan activiteiten gericht op vrije tijd.
- Het programma rondom vrijetijdsbesteding stimuleert de leerlingen om ook buiten school aan vrijetijdsactiviteiten deel te nemen.
- Door het vrijetijdsprogramma proberen we te voorkomen dat leerlingen vroegtijdig afhaken bij vrijetijdsactiviteiten buiten school.
- Doordat leerlingen meerdere jaren te maken zullen hebben met de vrijetijdsbesteding, geven we ze de mogelijkheid om een bevredigende persoonlijke keus te maken.

Concreet betekent dit voor onze leerlingen dat zij ontdekken wat bij hem/haar past en wat de leerling kan doen als hij/zij vrij is. Want *“er is meer dan hangen op straat, zitten voor de tv of achter de computer”* is ons motto! We willen de leerlingen perspectief bieden!

BIJLAGE 2

Uit: ‘Streefdoelen/beheersingsdoelen per domein Praktijkonderwijs Zutphen’:

Domein vrije tijd

Ik maak, onder begeleiding, passende doelen.

- Ik vertel aan welk doel ik wil werken in mijn IOP.
- Ik maak, samen met mijn mentor, een doel en hoe ik hieraan ga werken.
- Ik kijk terug op wat ik doe, kan en wil.
- Ik verander mijn plan als dit nodig is.

Ik help activiteiten organiseren voor vrijetijdsbesteding

- Ik help een feestje organiseren en voorbereiden
- Ik bedenk een activiteit en organiseer dit.
- Ik doe mee met acties, goede doelen.

Ik ontwikkel vaardigheden op het gebied van sport en creatief.

- Ik ontwikkel vaardigheden op het gebied van sport.
- Ik ontwikkel vaardigheden op het gebied van creatieve expressie.
- Ik ga naar de bibliotheek en leen zelf een boek, spel of dvd.

Ik maak keuzes voor VTB die bij mij passen en voer die zelf uit

- Ik benoem mijn eigen talenten en interesses voor de vrije tijd.
- Ik zoek informatie over VTB bij mij in de buurt (bijv. sportclub).
- Ik ga zelf naar een sportclub of vereniging toe.
- Ik maak zelf de keuze op welke sport of VTB ik wil.
- Ik vraag hulp als ik niet weet hoe ik een lidmaatschap aanvraag.

Ik ga veilig om met internet en sociale media.

- Ik maak gebruik van internet, zoals muziek luisteren of e-mailen.
- Ik zoek informatie op Google en typ daarbij de juiste zoekterm in.
- Ik speel op een veilige manier spelletjes op internet.
- Ik benoem de risico's van spelletjes op internet spelen.
- Ik benoem sociale media en ik gebruik deze op de juiste manier.
- Ik benoem de risico's van sociale media.
- Ik ga op de juiste manier om met risico's op internet.
- Ik maak een persoonlijke account aan en beveilig deze goed.

2 REBECCA SOPACUWA Visie en werkwijze van de Popband met jongeren van het Praktijkonderwijs

INLEIDING

PRAKTIJKONDERWIJS ZUTPHEN EN MUZEHOF CENTRUM VOOR DE KUNSTEN HEBBEN MET HET PROJECT 'SPECIAAL VOOR JOU' IN 2015 EEN AANVRAAG GEDAAN VOOR PROJECT-FINANCIERING IN DE REGELING CULTUUR-EDUCATIE MET KWALITEIT OM LEERLINGEN EEN SUCCESERVARING TE GEVEN IN DANS EN MUZIEK, HEN TE LATEN ERVAREN WAT ZE KUNNEN EN WILLEN OP DIT GEBIED EN MOGELIJKHEDEN TE CREËREN VOOR DANS OF MUZIEK IN DE VRIJE TIJD.

In samenwerking met Markant verzorgde de Muzehof popbandlessen voor het vak vrijetijdsbesteding (VTB) van het Praktijkonderwijs. De Muzehof maakte gebruik van een meervoudige backline en huurde een orthopedagogisch muziekdocent in bij het Apeldoorns Centrum voor de kunsten.

Dit verslag is een weergave van een interview van projectleider Jessica Harmsen met orthopedagogisch muziekdocent Rebecca Sopacuwa over haar visie op en werkwijze met de leerlingen van het Praktijkonderwijs in de puberleleeftijd.

Voor muziekdocenten die meer willen weten over de ontwikkeling van de leerling met speciale onderwijsbehoeften en hoe je met ze kan werken is dit een interessant document.

Opzet van de popbandlessen

De lessen VTB vonden plaats op vrijdagmiddagen, in de Muzehof-zaal, in een aantal blokken van 3 of 4 weken achter elkaar. Er namen per blok tussen de 15 en 20 leerlingen deel. De voor de Popband samengestelde groep bestond uit leerlingen van klas 1 en 2, dat zijn jongeren tussen de 12 en 14 jaar oud. De leerlingen kozen er allemaal zelf voor om de Popbandlessen te volgen tijdens deze lessen.

VISIE EN WERKWIJZE

Wat houdt jouw vak in?

Mijn vak heet Orthopedagogische Muziekbeoefening. Ik beschik over een combinatie van muziekdocentschap met een orthopedagogische inslag. Ik beheers de didactiek en de pedagogiek om mijn werk af te stemmen op de groep leerlingen.

Ik las een artikel over Orthopedagogische Muziekbeoefening in het speciaal basisonderwijs in Cultuur+Educatie¹ Daarin werd dit vak onderscheiden van muziektherapie. Hoe zie jij dat?

Therapie beoogt iets op te lossen. Ik werk met muziek als middel om andere doelen te behalen. Op nummer één staat het muzikaal product. Het moet kloppend zijn voor degene die het beleeft. Het mag duidelijk zijn dat muziek maken serieus genomen kan worden. Orthopedagogische Muziekbeoefening biedt de didactiek die je nodig hebt om mensen muzikale vaardigheden aan te leren; om mensen muziek aan te leren en over muziek te laten leren.

In ons project 'Speciaal voor jou' beogen we dat de muzikles een succeservaring voor de leerling is. Wanneer vind jij de les voor de leerling een succeservaring?

Als de leerling een uur lang geconcentreerd aan het werk is geweest. Als hij is bezig geweest met het beleven en maken van muziek en zich geen zorgen heeft gemaakt over de groepsdynamiek. Met de groepsdynamiek bedoel ik het onuitgesproken proces van rolverdeling en posities in de groep, wie er in de groep de baas is, aan wie 'toestemming' gevraagd moet worden. Het is belangrijk dat alle deelnemers een gelijke beginsituatie krijgen. De bestaande hiërarchie moet wegvallen. Er is geen meerdere of mindere. Ook niet in de beheersing van muzikale vaardigheden. Als een leerling alles kan, geef ik hem een nieuwe uitdaging. Ik wil dat ze muziek maken en leren om samen een goed muziekresultaat te krijgen. Ik wil dat ze fouten mogen maken en daarvan leren. Dit kan alleen

vanuit een gelijke startsituatie van alle leerlingen. Je komt als individu op een andere positie in de groep, die positie wordt ingegeven door de muziek die je maakt en je wordt onderdeel van het geheel. Iedereen is een bouwsteen in de groep en als er iemand wegvalt, hoor je dat ook direct in het muzikale geheel. Als iedereen zijn bijdrage levert, til je elkaar op naar een hoger niveau. Iedereen moet actief deelnemen aan wat er muzikaal komt te staan. Het samen muziekmaken is een heel mooi gegeven voor de groepsdynamiek én voor het individu.

Een succeservaring is het ook als elke leerling bediend wordt op zijn eigen niveau. Iedereen heeft zijn eigen uitdagingen in zo'n proces als de popband. Je rol in de groep verandert, bijvoorbeeld een leider leert volgen of iemand heeft een hele kluit aan het onder de knie krijgen van de basgitaar. Differentiëren betekent dat ik voor elke leerling steeds weer een uitdaging verzijn, een verdieping aanbied of juist een versimpeling maak. De voorwaarden, zoals veiligheid en rust, creëer ik met differentiatie want die voorwaarden geven ons de gelegenheid om muziek te maken.

In onze benadering van een succeservaring zit de motorische ontwikkeling van de leerling verweven. Hoe heb je gewerkt aan de motorische ontwikkeling van de leerlingen?

Bij het bespelen van alle instrumenten heb je de motorische vaardigheden nodig. Bij de drums is voet-hand coördinatie aan de orde, bij toetsen werk je eraan om met meer vingers per hand verschillende toetsen in te duwen, bij een basgitaar moet je met je rechterhand een snaar aanslaan en met links een vinger plaatsen op een snaar en deze met kracht induwen en bij zang gebruik je je lijf om krachtig te kunnen zingen, volume te maken door middel van je houding en stemgebruik. Als je deze dingen gaat benoemen doet dat heel veel met de leerlingen. Ik benoem wat ze hebben geleerd, wat ik zie en hoe ze zich ontwikkelen. Ze worden zich bewust van wat ze hebben gedaan als ik zeg: 'in een uur kun jij een nieuw instrument leren kennen, een nieuwe tekst aanleren, samen muziek maken en samen een lied spelen. Dat is veel! Welke vaardigheden heb je hier voor gebruikt of moeten ontwikkelen: luisteren naar elkaar, wachten tot het stil was, hele num-

mer gespeeld, doorgezet, op één tempo gewerkt, een reproductie gemaakt.'

Dit is goed voor hun zelfvertrouwen. Aan de leerlingen werd vroeger misschien vaak benoemd wat ze niet konden; bijvoorbeeld wachten of geduld hebben. Die dingen kun je met muziek juist wel. Het door de omgeving als vaardig of onvaardig bestempelde gedrag kan bij muziek wel eens heel anders uitpakken. Onbewust werken de leerlingen hieraan.

De leerlingen krijgen ook inzicht in akkoordenwisselingen, een muzikale zin leren herkennen en logica ontdekken. Zij ontwikkelen muzikaal gehoor. Ze gaan horen wanneer ze ergens moet invallen. Ze ervaren hoe ritmes in elkaar zitten. Ze gaan aanvoelen wanneer ze moeten wisselen. Muziek zorgt ook voor emotie waardoor je de verbinding met het cognitieve makkelijker kunt maken.

Een van onze vooronderstellingen was dat de popbandlessen op de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen van invloed zouden zijn. Hoe werk je daar in jouw lessen aan?

Als het veilig genoeg is durft iedere leerling te leren, op welk vlak dan ook. Ik ga kijken naar wat ieder individu nodig heeft en ik geef ze wat ze nodig hebben.

Bijvoorbeeld, een inzingoefening gaat een keer niet goed. Dan gaan we samen kijken waardoor het niet lekker loopt, waarom dat zo is en wat we nodig hebben.

Ik vraag iedere leerling zich te committeren aan de groep en de les en zichzelf en de anderen in staat te stellen om te leren. Ik bewaak als docent de veiligheid en spreek de leerlingen erop aan. Als ze zich hebben gecommitteerd, zijn ze er ook op aanspreekbaar. Ik zorg ervoor dat iedereen zich

¹ Cultuur+Educatie, tijdschrift over onderzoek naar leren, lesgeven en overdracht in kunst en cultuur, LKCA, jaargang 16 2016, nr. 45.

aan de regels houdt. De leerlingen houden zich bezig met hun eigen proces. Deze taakverdeling moet duidelijk zijn. Dan schep je de voorwaarden om samen te groeien. Het gaat erom dat we het samen doen.

Leerlingen in de puberleeftijd leren zichzelf te beschermen en het kan best lastig zijn voor ze om mij te vertrouwen. Om erop te vertrouwen dat ik de veiligheid bied. Dat is heel wat, dat ze me dat vertrouwen geven.

Ik laat ze weten dat, wanneer ik hen corrigeer, het mij gaat over afspraken die bijdragen aan veiligheid en eerlijkheid en dat mijn correctie niet is bedoeld om iemand onderuit te halen.

Je vertelde al dat je de leerlingen vertelt wat ze hebben geleerd, en dat daardoor hun zelfvertrouwen groeit. Waaraan zie je dat ze meer zelfvertrouwen krijgen?

De leerlingen ervaren in mijn lessen dat ze in staat zijn om te leren en echt iets kunnen. Ze ervaren dat ze bijzonder en onmisbaar zijn als deel van een groep. Ze ervaren dat ze mogen zijn wie ze zijn en ook dat hun zachte kant een hele prettige kant is.

Dingen waar ze normaal op worden aangesproken, zijn bij muziek niet aan de orde. Bijvoorbeeld: 'druk zijn'. Je kunt je emotie, frustratie en verdriet loslaten tijdens de muziekactiviteit. Muziek leert hen op positieve manier emoties te reguleren. Ze krijgen oog voor elkaar, ik zie dat ze elkaar positiever gaan benaderen gedurende het proces, dat gebeurt altijd. Ze leren elkaar positief te bekrachtigen.

Welke adviezen heb je voor muziekdocenten die in schoolverband of in de vrije tijd willen gaan werken met leerlingen van het Praktijkonderwijs?

De leerlingen zouden na de popbandlessen best kunnen doorstromen naar een reguliere band in de vrije tijd. Mits ze goed begeleid worden. De leerling moet gaan begrijpen dat mensen niet altijd datgene zo bedoelen zoals het overkomt op hen of alles meteen goed aanvoelen. Daar kan

je met ze aan werken in de popbandlessen die onder schooltijd plaatsvinden.

De leerlingen zijn best kwetsbaar. Onzekerheid speelt een rol. Zeggen dat ze het niet goed doen wordt zeer persoonlijk opgepakt en is vaak motivatie om er mee te stoppen... 'laat maar'. Een docent moet de leerlingen positief benaderen en veel mogelijkheden zien.

In eerste instantie is voor de leerling belangrijk om het plezier te ervaren dat muziek maken geeft. Dat geeft weer plezier in muziek maken. De eerste ontmoeting met muziek moet positief zijn. Wat daarbij helpt is direct aan de gang te gaan om de liefde voor de muziek te gaan ervaren. Daarna komt het leren. Het muzikale eindproduct is een extra cadeau.

Een docent moet oog hebben voor de kleine dingen die ontstaan, doordat het grote geheel er kan zijn. Tijdens het spelen ontstaat er namelijk van alles. Je moet als docent een groep en individu naar een hoger niveau tillen en zien wat er nodig is om daar te komen. De weg naar het muzikale eindproduct is voor elke leerling zo verschillend. Die individuele weg moet je eerst zien. Je moet kijken en zien wat de leerling nodig heeft en daarop in kunnen spelen, voeden en faciliteren. Een getraind oor is daarbij noodzakelijk. Je moet kunnen horen welke mogelijkheden de leerlingen hebben om tot een goed resultaat te komen. Voortdurend de voortgang en de successen benoemen helpt enorm bij de groei en het plezier van de leerling.

Het is belangrijk dat wanneer je in de groep werkt, je zelf de muziek al zo goed beheerst dat je het met enthousiasme en zelfvertrouwen kunt overdragen. Het gaat om de juiste intentie. Ook voor de leerlingen. Als zij enthousiast zingen, vinden we het als publiek al snel te gek. Het publiek voelt de eerlijkheid. Dat voelt de leerling ook bij de docent. Ik moet bereid zijn mezelf helemaal te geven als docent. Ik moet zelf ook durven kwetsbaar te zijn als ik iets voorzing of voordoe. Ik maak ook fouten. Het moet écht zijn.

Muziek moet gaan over emoties, niet over zo mooi mogelijk. Ik laat ze ook liedjes zingen over dingen die over hun gaan, de dingen die zij meemaken. Over onzekerheid of worstelen met wie je bent.

3 ANNE FLOKSTRASCHOOL Handreiking aan leerkrachten bij het maken en uitvoeren van muzieklessen in speciaal onderwijs cluster 3

INLEIDING
ANNE FLOKSTRASCHOOL, SCHOOL VOOR SPECIAAL ONDERWIJS IN ZUTPHEN, HEEFT MET HET PROJECT 'SPECIAAL VOOR JOU' IN 2015 EEN AANVRAAG GEDAAN VOOR PROJECTFINANCIERING IN DE REGELING CULTUUREDUCATIE MET KWALITEIT OM EEN IMPULS TE GEVEN AAN MUZIEKLESSEN DIE DOOR LEERKRACHTEN WORDEN UITGEVOERD IN DE KLAS.

Deze handreiking aan leerkrachten biedt een overzicht van de manier waarop er gewerkt is aan specifieke muzieklessen voor de doelgroep op zo'n manier dat leerkrachten deze met vertrouwen en plezier kunnen uitvoeren.

Scholen voor speciaal onderwijs die een muziekleerlijn willen ontwikkelen waarbij alle leerkrachten muzieklessen gaan geven kunnen hier tips uit halen.

We wensen je veel leesplezier.

Gejanne Fukkink, leerkracht Anne Flokstraschool en Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou', Muzehof Centrum voor de Kunsten.

Aanleidingen voor dit project

Leerkrachten gaven aan dat het lastig is om bestaande muzieklessen geschikt te maken voor het speciaal onderwijs wat tot gevolg had dat er niet tot nauwelijks lessen gegeven werden.

Leerkrachten zijn enthousiast over muziek voor de kinderen en vinden het belangrijk. Ze voelen zich wat onzeker over hun eigen vaardigheden op muziekgebied en hebben het idee dat het misschien veel tijd zal kosten.

Doelgroep

Zeer moeilijk lerende kinderen in de leeftijd van 4 tot 13 jaar met een verstandelijke en/of een meervoudige beperking.

Doel

Leerkrachten gaan muzieklessen geven die passen bij de kinderen, die voor henzelf toegankelijk en inspire-

rend zijn en waarbinnen zij kunnen differentiëren.

Beoogd resultaat

Drie muzieklessen per groep op een digitaal platform op school die zijn aangepast op het niveau van de leerlingen.

Werkwijze

- Start van het schooljaar
- Inventarisatie van verplichtingen, wensen, leerlingen en materialen.
- Voorbereiding van lesbezoeken
- Bevindingen en afspraken na het eerste klassenbezoek
- Bevindingen en afspraken na het tweede klassenbezoek
- Bevindingen en afspraken na het derde klassenbezoek
- Workshop voor leerkrachten op studiedag
- Vervolg en perspectief schooljaar 16-17

Organisatie

Roos Vroom is de Cultuurcoördinator van de school die het project heeft geïnitieerd. Zij houdt zicht op het beleid, doet de afstemming met schoolleiding en draagt zorg voor de borging.

Een leerkracht leidt het project en houdt contact met collega's, muziekdocent en projectleider. Rebecca Sopacuwa Sopacuwa, orthopedagogisch muziekdocent geeft voorbeeldlessen in de klassen. Jessica Harmsen van Muzehof Centrum voor de Kunsten is de projectleider van 'Speciaal voor jou'.

Handreiking

In dit schema beschrijft Gejanne Fukkink, die het project leidde in het schooljaar 2015-2016, hoe er gewerkt is aan de doelen van het project wat de effecten waren voor leerlingen en leerkrachten, welke inzichten zijn opgedaan en hoe de school verder wil.

Start van het schooljaar met een presentatie aan het team.

Wat?

Fonds voor Cultuurparticipatie zet zich samen met vele partners in om de kwaliteit van cultuureducatie in het primair onderwijs te verbeteren zodat het een vaste plek krijgt in het curriculum van de scholen.

CMK (Cultuureducatie met kwaliteit)

Wat is er al gedaan in 2014-2015?

- Gesprek met projectleider 'Speciaal voor jou'
- Muzieklessen van andere scholen bekijken
- Gesprekken gevoerd met geschikte partners als muziekdocenten
- Plan bij schoolbeleid opgesteld

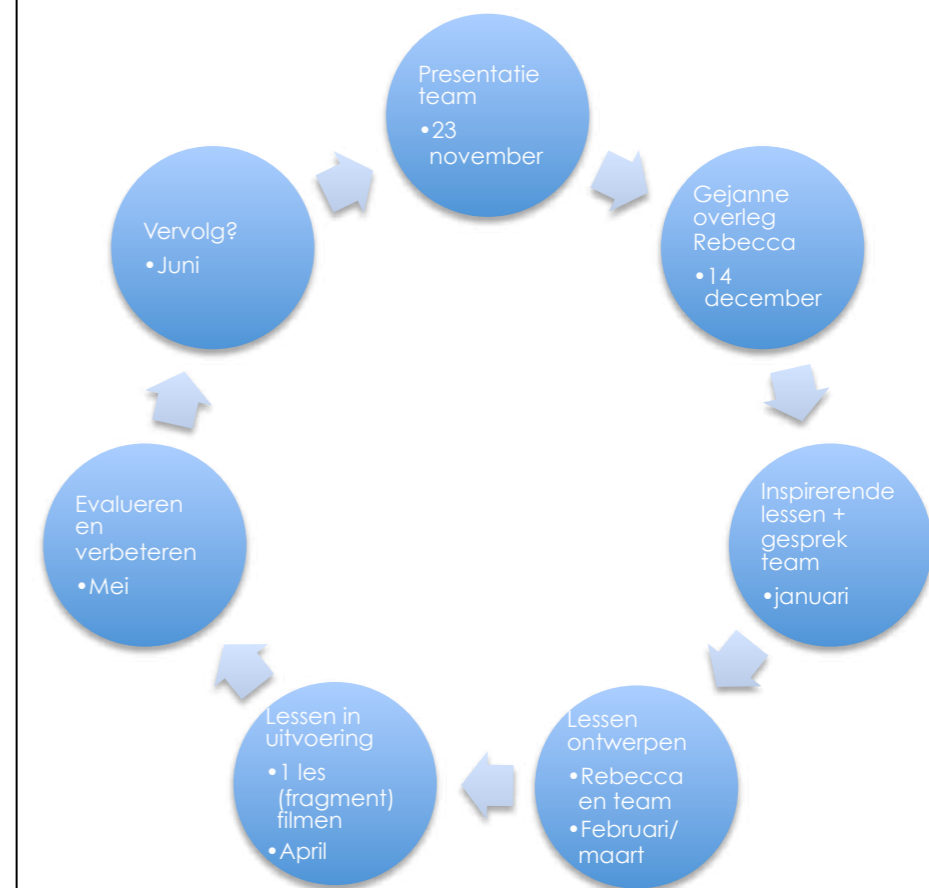
Doel in overleg met projectleider:

3 muzieklessen per groep op een digitaal platform aangepast op het ZML niveau.

Hoe?

Inspirerende lessen van Rebecca Sopacuwa voor de leerkrachten. Samen met Rebecca lessen ontwerpen. Het uitvoeren en evalueren van de lessen.

Vervolg:

Inventarisatie verplichtingen, wensen, leerlingen en materialen:

Wat?/verplichten:

1 tot 0,5 uur per week is verplicht volgens de urentabel. Leerkrachten kunnen dit naar eigen inzicht indelen.

Hoe?/Wensen:

Genoemde wensen door de leerkrachten: beweging, ritme en instrumenten, in de bovenbouw iets met verschillende soorten muziekstijlen.

Leerlingen:

Onderwijzorggroep (OZG):

- 7 leerlingen,
- functioneren op peuterniveau,
- puur ervaringsgericht geen verwachten t.a.v. leerdoelen,
- zeer ernstige meervoudig beperkt
- enkeling iets verminderd gehoor maar geen van de leerlingen is doof,
- syndroom van Down, Autisme, prematuur,
- leerkracht Gejanne (maandag, dinsdag, woensdag),
leerkrachtondersteuner Janetta (woensdag, donderdag en vrijdag)

Groep 4,5,6:

- 10 leerlingen,
- functioneren op peuter/kleuterniveau,
- grote diversiteit leerlingen,
- enkeling iets verminderd gehoor maar geen van de leerlingen is doof,
- groep heeft behoefte aan structuur
- o.a. syndroom van down, hechtingsstoornis,
- leerkrachten Mieke en Daisy

Groep 6,7,8:

- 13 leerlingen,
- functioneren op kleuterniveau,
- leerlingen zijn iets zelfstandig, kunnen al iets meer in ritme etc.
- Enkele leerlingen kunnen niet zoveel met popmuziek (sociaal-emotioneel)
- leerkrachten Muriel, Inge (en Daisy)

Muziekinstrumenten aanwezig:

Ongeveer 4 samba ballen, 2 xylofoons, enkele klankstaven, ongeveer 5 triangels, 1 rasp, 2 gitaren, 1 grote bongo, 1 kleine bongo, 2 blokfluiten, ongeveer 4 bellen, 3 keer een trom en nog wat zelfgemaakte instrumenten en twee instrumenten waarvan de naam onbekend is (een soort kleine harp)

	<p>Aangeschaft: Kazoos ruim voldoende voor alle leerlingen.</p> <p>Vervolg?</p> <p>Vorbereiding lesbezoeken.</p>																		
Vorbereiding lesbezoeken:	<p>Wat?</p> <p>Voorstel met tijden waarop Rebecca Sopacuwa in de klas komt. In de vergadering van 11 januari 2016 een toelichting op de inhoud van de les, de evaluatie en de reflectie.</p> <p>Hoe?/Doel:</p> <p>komen tot 3 lessen muziek per klas die de leerkracht daarna ook kan geven.</p> <p>Traject/vervolg:</p> <p>Maandag 18 januari: 1^e kennismakingsles en reflectie</p> <table> <tr> <td>9.00 Onderbouw/Middenbouw</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> <tr> <td>9.45 Bovenbouw</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> <tr> <td>10.30 OZG</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> </table> <p>Maandag 21 maart: Tweede les en reflectie</p> <p>Vorbereiding: op basis van een inbreng d.m.v. evaluatieformulier van de leerkrachten wordt de 2^e les voorbereid met Gejanne</p> <table> <tr> <td>9.00 Onderbouw/Middenbouw</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> <tr> <td>9.45 Bovenbouw</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> <tr> <td>10.30 OZG</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> </table> <p>Vrijdag 27 mei: Derde les</p> <p>Vorbereiding: op basis van de bevindingen in de praktijk wordt de 3^e les voorbereid met Gejanne</p> <table> <tr> <td>9.00 OZG</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> <tr> <td>9.45 Onderbouw/Middenbouw</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> <tr> <td>10.30 Bovenbouw</td> <td>45 minuten les en evaluatie</td> </tr> </table> <p>Let op! Tijdens de 2^e les maakt de projectleider filmopnames ten behoeve van het maken van digitale lessen. Filmopnames van de tweede bijeenkomst zijn opgeslagen op de externe harde schijf van het</p>	9.00 Onderbouw/Middenbouw	45 minuten les en evaluatie	9.45 Bovenbouw	45 minuten les en evaluatie	10.30 OZG	45 minuten les en evaluatie	9.00 Onderbouw/Middenbouw	45 minuten les en evaluatie	9.45 Bovenbouw	45 minuten les en evaluatie	10.30 OZG	45 minuten les en evaluatie	9.00 OZG	45 minuten les en evaluatie	9.45 Onderbouw/Middenbouw	45 minuten les en evaluatie	10.30 Bovenbouw	45 minuten les en evaluatie
9.00 Onderbouw/Middenbouw	45 minuten les en evaluatie																		
9.45 Bovenbouw	45 minuten les en evaluatie																		
10.30 OZG	45 minuten les en evaluatie																		
9.00 Onderbouw/Middenbouw	45 minuten les en evaluatie																		
9.45 Bovenbouw	45 minuten les en evaluatie																		
10.30 OZG	45 minuten les en evaluatie																		
9.00 OZG	45 minuten les en evaluatie																		
9.45 Onderbouw/Middenbouw	45 minuten les en evaluatie																		
10.30 Bovenbouw	45 minuten les en evaluatie																		

	SO.
Bevindingen en afspraken na het eerste klassenboek	<p>Wat?</p> <p>De sfeer was na de muzieklessen erg positief. Leerlingen vroegen: "Komt ze morgen weer?"</p> <p>Hoe?:</p> <p>De leerkrachten gaven aan dat ze bewondering hadden voor de lange concentratie van de leerlingen.</p> <p>De leerkrachten geven aan open te staan voor de tips van Rebecca Sopacuwa.</p> <p>Vervolg?</p> <p>Bovenbouw: Digibord partituur met bekers via muziekschool.net</p> <p>Middenbouw: Boomwhackers en het eind van de muziekles rustig afsluiten</p> <p>OZG: Liedje "Knijp in je neus"</p> <p>Aanvullend:</p> <p>Lessen van bijeenkomst 2 filmen zodat we deze kunnen gebruiken bij het eindresultaat.</p> <p>Gitaar van school afplakken en alle leerkrachten 3 akkoorden op de gitaar leren (rood, blauw, geel)</p> <p>Gebruik van muziekinstrumenten van school.</p>
Bevindingen en afspraken na het tweede klassenbezoek	<p>Activiteiten en ervaringen per groep (Wat + Hoe + vervolg?):</p> <p>Onderwijzorggroep</p> <p>Wat?</p> <p>Er zijn een paar akkoorden genoteerd en klaargemaakt op de gitaar met stickers. Hiermee kan het hallo-liedje al gespeeld worden.</p> <p>Hoe?</p> <p>Ballongeluiden van dansspetters: je kunt uit deze methode dingen lenen. Kinderen bewegen vanzelf met het lichaam mee.</p> <p>Geluidsbox hoog-laag</p>

	<p>Vervolg?</p> <p>Wens leerkrachten: tussendoor bewegen</p> <p>Middenbouw</p> <p>Wat?</p> <p>Wat opviel vandaag is de speelse verbinding tussen doen en weten. De leerlingen krijgen behoorlijk wat kennis mee over muziek. B.v. liedje van ritme (wat zijn de ritme instrumenten, wat is ritme, wat is melodie).</p> <p>Hoe?</p> <p>Vanaf de Middenbouw wordt zelf verzinnen belangrijk. De bovenbouw was daar héél gretig in, leerlingen wilden meteen al beginnen met 'slow motion' zingen.</p> <p>Vervolg?</p> <p>Ritme: zoals bij 1,2,3, zing, met lichaam en instrumenten bewegen, meeklappen, stampen in het ritme</p> <p>Stem en lichaam gebruiken, dat wat je zelf hebt inzetten</p> <p>Instrumenten gebruiken en daarmee variëren, verschillende aspecten van muziek/beweging mee leren onafhankelijk zijn van internet en apparatuur</p> <p>Lezen en muziek: letters, woorden in muziek omzetten, lezen door de melodie van een zin vast te leggen, lettervormen in geluid (hoog-laag) uitdrukken.</p> <p>Voorbeeld gegeven van grafische partituur: vakjes met tekening, en hoe klinkt dit? Uitbreidingsmogelijkheid: de leerlingen verzinnen zelf een geluid/tekening en leg ze allemaal naast elkaar en dan maak je een concert</p> <p>Bovenbouw</p> <p>De leerlingen konden goed vertellen wat ze nog wisten van de vorige lessen.</p> <p>- het openingslied hallo-lied met zelf iets verzinnen hoe het gezongen wordt</p> <p>-website muziek in de klas, met de Russische muziek</p> <p>Wensen: ritme</p> <p>Voorbeeld gegeven van boom-chicke-boom met uitspraak, klinkers oefenen.</p> <p>Onderbouw:</p> <p>Wat? boterhamlied en 1,2,3, zing gedaan</p> <p>Wens: gitaar met de klas.</p>
--	---

<p>Bevindingen en afspraken na het derde klassenbezoek</p>	<p>Wat?</p> <p>27 mei geeft Rebecca Sopacuwa de derde les in de klas en brengt weer nieuwe input.</p> <p>Hoe?</p> <p>Rebecca Sopacuwa werkt 3 lessen uit, op basis van deze informatie. De lessen staat op de externe harde schijf van het SO! Voor elke bouw één. Dit is het basisdocument waarvan de leerkracht eigenaar is. De lessen worden op 13 juni aangeleverd.</p> <p>We willen toewerken naar een les per klas die op de leerkrachtenschijf gevonden kan worden en uitgevoerd kan worden door de leerkracht.</p> <p>Het afkijken van de kunst is nu heel belangrijk voor de leerkrachten.</p> <p>We willen Rebecca Sopacuwa vragen om in een teambijeenkomst nog een les te geven, terwijl de leerkracht meedoet en kijkt.</p> <p>Vervolg?</p> <p>17 juni bespreken ze in de teambijeenkomst de lessen en beantwoordt Rebecca Sopacuwa vragen en geeft evt. nog tips voor differentiatie, verdieping of uitbreiding, net waar behoefte aan is. Deze kunnen ze toepassen tot de vakantie en in hun document aanpassen, aanvullen. Graag ook muziek in de klas en 1,2,3 zing toelichten.</p> <p>Rebecca Sopacuwa schrijft een les van 30 minuten uit voor elke klas (& vormgeving) Gejanne zorgt dat deze op de interne schijf komt te staan.</p>
<p>Workshop voor leerkrachten op studiedag</p>	<p>Wat?</p> <p>Op 17 juni is er een workshop van 45 minuten ingepland voor de leerkrachten met Rebecca Sopacuwa.</p> <p>Hoe?</p> <p>De workshop is gericht op de ervaring van de leerkrachten.</p> <p>In deze bijeenkomst zijn de kant-en-klare les, met de ingrediënten uit de 3 lessen en met dingen die de leerkrachten ook leuk vinden en voor de kinderen goed werken te bespreken en er stukjes uit te doen. Hoe bouw je een les op? Opening-activiteit-verdieping-afsluiting. Wat is de link met de CED? Hoe differentieer je in de les?</p>

	<p>Leerkrachten vinden het prettig om de activiteiten zelf te ervaren en uit te voeren. Leerkrachten en directeur zijn enthousiast en willen volgend schooljaar voortzetting van het project.</p> <p>Vervolg?</p> <p>Daarna gaan de leerkrachten de les uitproberen en wijzigen en aanvullen met eigen ervaringen.</p>
<p>Vervolg en perspectief 2016-2017</p>	<p>Wat?</p> <p>Leerkrachten gaan verder met de les en maken van de les een eigen afgestemd document.</p> <p>Hoe?</p> <p>Leerkrachten werken verder met eigen tips, vervolgbeschrijvingen en uitwerkingen zoals zij het graag willen hebben.</p> <p>Na de vakantie komt een nieuwe medewerker die het muziekproject gaat coördineren. Gejanne gaat helaas de school verlaten. Er komt een nieuwe coördinator.</p> <p>Vervolg?</p> <p>Er is eerst tijd voor de leerkrachten de lessen nog wat uit te proberen en eigen verbeteringen te doen (De nieuwe coördinator attendeert de leerkrachten hierop!).</p> <p>Na de vakantie wordt nog een teammoment gepland om verder te gaan op de lessen. Hierin volgt een evaluatie van de eerste drie lessen en de methode. Werkt het goed op deze manier of moet er nog wat worden bijgesteld? O.l.v. Rebecca Sopacuwa ontstaat er een definitieve les die opgeslagen wordt op de K-schijf.</p> <p>Wenselijk is dat er eenzelfde soort traject (lesbezoeken + workshop) volgt voor de overige twee te vormen lessen.</p>

4 SBO HET MOZAÏEK

Effecten van procesgericht beeldend onderwijs op leerlingen en leerkrachten in het speciaal basisonderwijs

INLEIDING

SBO HET MOZAÏEK IN ZUTPHEN EN MUZEHOF CENTRUM VOOR DE KUNSTEN HEBBEN MET HET PROJECT 'SPECIAAL VOOR JOU' IN 2015 EEN AANVRAAG GEDAAN VOOR PROJECTFINANCIERING IN DE REGELING CULTUUREDUCATIE MET KWALITEIT (CMK) OM EEN IMPULS TE GEVEN AAN DE LEERLIJN CREATIEF BEELDEND ONDERWIJS IN SAMENHANG MET DE METHODE VOOR WERELDORIËNTATIE.

Na een schooljaar ervaring met het procesgericht werken maakt leerkracht en cultuurcoördinator Ellen de Reuver de balans op. Welke effecten heeft het procesgericht beeldend onderwijs op de leerlingen en wat betekent het voor de leerkrachten? Dit verslag wil daar een antwoord op geven.

Ellen de Reuver: 'In elk geval is mijn conclusie: procesgericht beeldend leren is niet meer weg te denken uit onze school.'

Leerkrachten die belangstelling hebben voor procesgerichte didactiek en benieuwd zijn hoe het werkt in de praktijk en wat het voor de kinderen betekent zullen dit verslag met veel plezier lezen.

Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou', Muzehof Centrum voor de Kunsten.

Aanleiding voor dit project

Op onze school voor speciaal basisonderwijs hebben veel leerlingen moeite met leren. Leerlingen vinden dat ze in veel vakken niet goed zijn en veel leerlingen zijn onzeker over wat ze kunnen. Ook op het gebied van beeldende kunst. 'Ik kan niet tekenen' is een vaak gehoorde leus, ook bij de leerkrachten.

De toenmalige Interne Cultuurcoördinator Hanneke Versteegh initieerde het project. Tijdens de opleiding tot leerkracht was Karin Kotte haar docent beeldende kunst. Hanneke raakte geïnspireerd door de procesgerichte werkwijze die Karin Kotte bood en zag hierin veel mogelijkheden voor de leerlingen van het Mozaïek.

Doelgroep

De leerlingen van Het Mozaïek hebben een toelatingverklaring voor het speciaal basisonderwijs. Leerlingen van het SBO kunnen op een bepaald moment onvoldoende profiteren van het onderwijs dat hen in de basisschool wordt aangeboden en zijn wegens hun problematiek met betrekking tot leren, werkhouding en persoonlijkheid aangewezen zijn op speciaal basisonderwijs

Doel en resultaat

Ons doel is dat onze leerlingen:

- succeservaringen beleven;
- plezier hebben;
- trots zijn op zichzelf;
- leren anders te kijken;
- hun wereld verbreden;
- hun belemmeringen opheffen;
- boven zichzelf uitstijgen;
- zich onderscheiden;
- écht iets van zichzelf laten zien.

In dit project maken we een aanzet tot een leerlijn procesgericht beeldend onderwijs, dat inhoudelijk verbonden is aan de methode 'Alles in één' met elk themablok één procesgerichte beeldende les.

Randvoorwaarden

- Alle leerkrachten nemen deel aan het project
- De leerlijn wordt inhoudelijk verbonden aan de methode voor wereldoriëntatie 'Alles-in-1'.

Organisatie

Gerrit Brummelman, directeur SBO Het Mozaïek en Ellen de Reuver, leerkracht en cultuurcoördinator SBO Het Mozaïek zorgden voor de interne aansturing, organisatie en communicatie in de school. Marlous Kleijberg, Docent Beeldende Vorming en creatief therapeut voorzag de leerkrachten van ondersteuning en advies door intervisie, team-evaluaties en het bijwonen van en meehelpen bij

lessen. Marlous ondersteunt ook bij het procesgericht maken van bestaande beeldende lessen voor de leerlijn.

Karin Kotte, trainer procesgerichte didactiek beeldende kunst verzorgde twee teamtrainingen en adviseerde Marlous en Jessica bij het evalueren met het team.

Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou' zorgde voor de algemene aansturing van het project en werkte mee op onderdelen zoals bij teambijeenkomsten. Tevens gaf zij advies bij het nemen van vervolgstappen in het traject.

Aanpak

- We gebruiken het creatief proces als basis voor beeldend onderwijs
- De digitale methode 'Laat maar zien' gebruiken we als bron voor de beeldende lessen
- We laten ons ondersteunen door Karin Kotte, Marlous Kleijberg en Jessica Harmsen
- We vormen een werkgroep om de leerlijn te ontwikkelen
- We werken met het hele team aan de implementatie van de procesgericht beeldende leerlijn

mei 2015	inspiratiebijeenkomst team Hanneke Versteegh en Jessica Harmsen
september 2015	training 1 Karin Kotte introductie procesgerichte didactiek beeldende kunst voor leerkrachten
oktober-november-december	werken aan beeldende lessen met digitale methode 'laat maar zien' bij het thema van alles in één in de klas
januari 2016	training 2 Karin Kotte uitwisseling van ervaringen van leerkrachten
januari februari-maart	werken aan beeldende lessen met 'laat maar zien' bij het thema van alles in één in de klas
april 2016	intervisie voor leerkrachten met Marlous Kleijberg
mei 2016	training 3 Marlous Kleijberg en Jessica Harmsen verdieping van vaardigheden van leerkrachten
september 2016	werkgroep inventariseert de lessen en maakt keuzes voor uitgangspunten van de leerlijn
t/m eind schooljaar 2016	Aanzet leerlijn vastleggen en aanvullen met lessen. Voortzetting uitproberen, evalueren en bijstellen van lessen. Inzetten van ondersteuning van Marlous Kleijberg, Karin Kotte en Jessica Harmsen

Het creatieve proces ¹

EFFECTEN VAN PROCESGERICHT WERKEN MET BEELDEND OP DE LEERLINGEN

De keuze voor procesgerichte didactiek

Op onze school voor speciaal basisonderwijs hebben veel leerlingen moeite met leren. Ze vinden dat ze in veel vakken niet goed zijn en veel kinderen zijn onzeker over wat ze kunnen.

We willen de leerlingen laten werken op een manier die hen aanspreekt, die hun creativiteit aanboort, hun eigenheid naar boven laat komen en hun zelfvertrouwen versterkt. We willen dat onze leerlingen trots zijn op wat ze kunnen en dat ze hun talenten zichtbaar gaan maken.

Met procesgericht werken laat je het vaste idee van een eindresultaat los en laat je leerlingen experimenteren. Belangrijk wordt dan hoe een leerling te werk gaat en wat hij gaandeweg, al onderzoekend, ontdekt. Wanneer de leerling iets helemaal zelf ontdekt is het van hem en dat maakt hem sterk en zeker. Elke leerling heeft zijn eigen unieke proces.

Deze manier van werken biedt ook de gelegenheid om structuur aan te brengen en de leerkracht geeft de kaders.

Het past bij ons en onze leerlingen en hele team kon zich vinden in deze manier van werken.

Onze ontdekkingen tijdens het traject

We zagen dat het procesgericht werken ook een sociaal proces is. De leerlingen kijken bij elkaar en raken geïnspireerd: 'Dit wil ik ook!', ze moedigen elkaar aan, er wordt goed gekeken, van de andere geleerd, het geeft ze zelfvertrouwen, het kan niet misgaan, want niets is fout.

Bij het oefenen van de lessen in de uitprobeerfase, zagen we al snel veel bijzonderheden.

De meerwaarde van het experimenteren: het stimuleerde de creativiteit. Leerlingen ontdekten zelf de eigenschappen van materialen. Gewoon door ermee te experimenteren, te scheuren, nat te maken, de kreukelen, te vouwen.

Door het zelf uit te proberen haalden leerlingen meer uit zichzelf. Ze ontdekten het zelf of zagen het bij een medeleerling.

Leerlingen leerden veel beter kijken. Ze zagen veel meer. Ze attendeerden elkaar op vondsten. Ze werden socialer. Ze keken bij elkaar, gaven complimentjes en verwonderden zich over wat de ander deed en voor moois en interessants had uitgevonden, bedacht of gemaakt.

Het proces, het experimenteren, het uitvinden is het belangrijkste onderdeel.

Uiteindelijk zijn de eindwerkstukken uniek, elk werkstuk anders en eigen. Je ziet niet wie het mooist de molen heeft nagemaakt naar het voorbeeld, maar je ziet verschillende molens die op bijzondere wijze tot stand zijn gekomen. De leerlingen zijn er druk mee geweest en dat zie je terug. Hierdoor kregen ze meer zelfvertrouwen, ze voelden zich meer gewaardeerd.

¹ Meer informatie over het creatieve proces is na te lezen op de website van SLO, leerplankader kunstzinnige oriëntatie.

Het verwoorden en leren bespreken hoe je tot iets bent gekomen is ook van grote waarde. Hoe kwam je op het idee om.....? Hoe vond je uit dat.....? Het is een enorme stimulans voor de taalontwikkeling, want ze gaan hun handelingen verwoorden eventueel met hun gevoelens erbij. We waren soms verrast over de formuleringen die gebruiken om hun ervaringen onder woorden te brengen. En ten slotte, de mooiste woorden.... Het niveau van de groep komt hoger. Het doet iets met de groep. Een wij-beleving. Wij kunnen dit. Er wordt anders naar elkaar gekeken, zien elkaars kwaliteiten. Anders gezien worden, gewaardeerd worden.

Foto 1: beschouwen (procescomponent)

Foto 2: verschillende eindresultaten

De betekenis van procesgerichte didactiek voor de leerkrachten

Als allerbelangrijkste werd door het team ervaren, tijdens de eerste teamtraining van Karin Kotte, dat je als leerkracht weer even de leerling moet zijn. Je moet als het ware eerst zelf een les ondergaan en nieuwe dingen uitproberen.

Voor de motivatie om op deze manier les te gaan geven, was het doorslaggevend om zelf op ontdekkings-tocht te gaan. Laatjes bij jezelf open voelen springen, alles mag, niets is fout, de creativiteit komt eruit.

Alle leerkrachten hebben, na de eerste teamtraining, de opdracht gekregen minstens twee procesgerichte beeldende lessen te geven, gekozen van de website 'Laat maar zien'. We hebben geoefend met de procesgerichte didactiek en bijbehorende techniekstappen. Liever twee lessen goed aanbieden dan meer lessen op een te snelle, afraffelende manier. Iedereen heeft zich gehouden aan deze opdracht en stimuleerde elkaar en keek bij elkaar.

Tijdens de lessen kwam er regelmatig een betrokkene van het CMK project kijken en soms werd er gefilmd. Dat zorgde ervoor dat de les nog eens extra goed werd voorbereid, werd uitgevoerd én meteen daarna geëvalueerd.

Door de aandacht die eraan werd gegeven door de mensen van buiten de school die meewerkten aan het project werd het belang van wat we deden bevestigd. Vervolgens hebben we, tijdens de tweede teamtraining van Karin Kotte, de lessen geëvalueerd. We toonden werk van de leerlingen of lieten foto's van leerlingen aan het werk zien plus foto's van eindwerkstukken op het digibord. Leerkrachten verwoorden wat ze gezien hebben tijdens het experimenteren.

Sommige leerlingen wilden snel naar een eindwerkstuk. Zowel voor de leerkracht als de leerling is het wennen, deze nieuwe manier van werken. Samen kom je er achter, al doende, waarom je een experimenteer-fase hebt, wat niet meteen je eindwerkstuk hoeft te worden.

Van belang is dat de deskundige kritisch meekijkt, denkt en leerpunten meegeeft. We vinden het waardevol dat de trainer ons faciliteert zodat de leerkrachten van elkaar kunnen leren.

In mei werden een viertal lessen besproken onder leiding van Marlous Kleijberg en Jessica Harmsen volgens het 'reflectieformulier procesgerichte lessen'. Het team werd verdeeld in vier groepjes. Elk groepje besprak het werk van de leerlingen van één beeldende les.

Een aantal vragen en inzichten kwamen naar voren:

- De procesgerichte lessen moeten voor onze leerlingen worden verdeeld in meerdere momenten met soms wel een week tijd ertussen. Hoe verdeel je de les in kortere stukken zonder het enthousiasme van de leerling kwijt te raken? Hiervoor kregen we verschillende tips van Marlous Kleijberg;
- De nieuwe manier van werken en met name het experimenteren bracht soms spanning met zich mee. Door zelf de les te beleven (de les dus zelf uitvoeren als voorbereiding) kan je die momenten van spanning misschien voor zijn of beter begeleiden;
- De lessen van 'Laat maar zien' bestaan soms uit twee verschillende beeldende uitdagingen. Dat is voor onze leerlingen te veel ineens. Een goede voorbereiding voorkomt dat de opdracht te complex wordt;
- De meerwaarde van de aanwezigheid van een kunstdocent, tijdens de les, zit voor ons onder meer in het krijgen van technisch advies bij waar een leerling tegenaan loopt tijdens het proces;
- Een vakdocent zou kunnen helpen tijdens een les met differentiëren.

En nu door...

We zijn inmiddels gestart met het ontwikkelen van een leerlijn procesgerichte didactiek en gaan deze implementeren in onze methode wereld oriëntatie.

5 MUSEA ZUTPHEN EN MARLOUS KLEIJBERG Advies aan musea en kunstdocenten bij werken in speciaal basisonderwijs

INLEIDING

BINNEN HET PROJECT 'SPECIAAL VOOR JOU' IN DE REGELING CULTUUREDUCATIE MET KWALITEIT VAN DE SCHOLEN VOOR SPECIAAL ONDERWIJS, SPECIAAL BASISONDERWIJS EN PRAKTIJKONDERWIJS IN ZUTPHEN SAMEN MET MUZEHOF, CENTRUM VOOR DE KUNSTEN HEBBEN WAS EEN VAN DE DEELPROJECTEN OM ACTIVITEITEN IN HET ZUTPHENS CULTUREEL JAARPROGRAMMA (EEN KUNSTMENU) OP MAAT TE MAKEN VOOR SPECIAAL BASISONDERWIJS (SBO).

Dit verslag is een weergave van een gesprek onder leiding van projectleider 'Speciaal voor jou' Jessica Harmsen met Anita Kuipers en Marlou Kleijberg waarin zij vertellen over de opgedane ervaringen. Door te vertellen wat zij hebben ervaren en geleerd willen ze medewerkers van een museum of beeldend kunstenaars die reeds werken of willen gaan werken met leerlingen die speciale behoeften hebben, versterken.

Je kunt de vier adviezen lezen als goede raad of als bevestiging van je eigen ideeën over of ontdekkingen in het werken met de leerlingen en de medewerkers van de school.

Ik wens je veel leesplezier.

Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou',
Muzehof, Centrum voor de Kunsten.

Aanleiding voor dit project

Het Mozaïek, de school voor speciaal basisonderwijs in Zutphen maakt al vanaf het eerste begin deel uit van het Zutphens scholennetwerk voor cultuureducatie en het Cultureel Jaarprogramma dat zij samen uitvoeren. De school wil de leerlingen graag laten kennismaken met alle disciplines van kunst en cultuur en de culturele instellingen in de stad. De leerkrachten merkten echter dat het aanbod niet altijd goed aansluit op het leerniveau, de belevingswereld of kunstzinnige vaardigheden van de leerlingen. Dat gaat ten koste van hun beleving van de activiteit en hun enthousiasme voor kunst en cultuur. Daarnaast was er ook vraag naar een project rondom het tijdvak de Gouden Eeuw (ook op andere scholen in Zutphen). We hebben er voor gekozen om één bestaand project over de Middeleeuwen 'In de voetsporen van Henric' ('Henric'), van Musea Zutphen op maat te maken en

een nieuw project te ontwikkelen rondom de Gouden Eeuw; 'Gouden Eeuw, van schelp naar schelpenboog' ('Gouden Eeuw'). Meer details over de projecten lees je in de bijlage.

Doelgroep

Groep 6, 7 en 8 van speciaal basisonderwijs. Leerlingen van het SBO kunnen op een bepaald moment onvoldoende profiteren van het onderwijs dat hen in de basisschool wordt aangeboden en zijn wegens hun problematiek met betrekking tot leren, werkhouding en persoonlijkheid aangewezen zijn op speciaal basisonderwijs (website SBO Het Mozaïek).

Doel en resultaat

Twee projecten op maat voor leerlingen van het speciaal basisonderwijs zodat zij de activiteiten in het Cultureel Jaarprogramma als een succes ervaren.

Organisatie en werkwijze

Het project 'In de voetsporen van Henric', is een bestaand erfgoedproject van Musea Zutphen over de Late Middeleeuwen en is aangepast voor de doelgroep. Anita Kuipers, educatiemedewerker van Musea Zutphen is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van educatieve projecten voor de musea. Vrijwillige museumbegeleiders gaven de rondleidingen aan de leerlingen.

Het project 'Gouden Eeuw, van schelp naar schelpenboog', is een nieuw ontworpen beeldend project van Docent Beeldende Vorming en creatief therapeut Marlous Kleijberg. Ze verwerkte erfgoed in Zutphen en leerstof uit de methode wereldoriëntatie van de school in het project. Zij begeleidde de lessen zelf.

Jessica Harmsen, projectleider 'Speciaal voor jou' droeg zorg voor de algemene aansturing en adviseerde op onderdelen.

Randvoorwaarden

- Een project binnen het Cultureel Jaarprogramma moet een verbinding hebben met een culturele instelling of materieel erfgoed in de stad.
- We waren er van te voren van overtuigd dat maatwerk alleen kan ontstaan door nauwe samenwerking tussen ontwerpers van het materiaal en de leerkrachten. Door kennis en kunde van verschillende domeinen samen te brengen wordt het eindresultaat het sterkst.

Leerkrachten van SBO Het Mozaïek in overleg met Anita Kuipers.

Onze adviezen

1. Neem de tijd en ruimte om met leerkrachten samen te werken, dit komt de kwaliteit ten goede.

Anita Kuipers, Musea Zutphen, project 'In de voetsporen van Henric'

De leerkrachten van SBO Het Mozaïek kennen het project 'Henric' van eerdere ervaringen. Het maakt al zo'n 8 jaar deel uit van het Kunstmenu in Zutphen en de scholen zijn er nog steeds enthousiast over.

Ik heb overleg gehad met de leerkrachten van groep 7 en 8 en de interne cultuurcoördinator van de school. Het oorspronkelijke project voor groep 5 en 6 is nu op maat gemaakt voor groep 7 en 8 van het SBO. De school wilde het project graag laten aansluiten bij het thema Middeleeuwen in die groepen.

Ik inventariseerde eerst welke ideeën er bij de leerkrachten waren over het project 'Henric' en wat zij zagen als noodzakelijke aanpassingen voor de doelgroep. Ik deed de aanpassingen, legde de leerkrachten het project uit en liet hen de nieuwe materialen zien. Vervolgens bespraken we welke zaken belangrijk waren om af te spreken voor de uitvoering van de lessen. Daarna kwamen de leerlingen naar het museum om het uit te proberen, de rondleider verzorgde de les en ik woonde die bij.

Ik weet niet hoe de lessen die de leerkracht zelf deed in de klas zijn gegaan en ik heb geen eindresultaten gezien. Ik ben wel benieuwd hoe de docentenhandleiding en of het verhaal dat de leerkracht voorleest bevalt. Ik wil weten of zij daar zelf nog iets aan hebben gewijzigd, dat komt ten goede aan het project. Ik pas het project voortdurend aan op basis van feedback van leerkrachten.

Het project is nu structureel een onderwerp in de lessen op school in plaats van een losse activiteit die erbij komt. Dat is belangrijk voor het succes en het beleven van 'Henric'. Aansluiting vinden bij de onderwerpen die op school leven is een belangrijke voorwaarde bij het maken van een educatieve activiteit.

Er was tijd en ruimte om samen te werken. De leerkrachten bevinden zich ook in een ontwikkelingsproces omdat ze zelf creatief beeldend onderwijs leren geven en vormgeven. Ze zaten er helemaal in. Tijd, ruimte en aandacht is nodig bij deze manier van samenwerken, de school moet er echt mee bezig zijn.

Marlous Kleijberg, Docent Beeldende Vorming, project 'Gouden Eeuw, van schelp naar schelpenboog'

Voor het project Gouden Eeuw, dat nieuw ontwikkeld moest worden voor het Kunstmenu, overlegde ik veel met de leerkrachten. Ze gaven aan dat groep 8 iets met Gouden Eeuw wilde doen. 'We willen daar beeldend meer een plek in geven. Heb je ideeën?'

Ik verzamelde ideeën uit mezelf, ik zocht in de kunstwereld en naar specifieke kunstenaars die iets met dit onderwerp deden. Ik kwam terug met drie tot vier pagina's met ideeën. We spraken een uur met elkaar, twee leerkrachten en de interne cultuurcoördinator en ik. Ze voelden zich wat overladen.

Zij vertelden mij hoe de leerlingen in elkaar zitten, hoe de kinderen leren, welke thema's er spelen in de groep en wat ze aan de orde willen laten komen aan leerstof.

De kunstzinnige ideeën en de informatie over de leerlingen en de leerstof moesten bij elkaar komen. We maakten een 'programma van eisen', een voorwaarde scheppend document, waarin we duidelijk afspraken en opschreven wat we wilden dat de kinderen zouden leren, wat we ze laten zien, wat is er in de stad aan erfgoed, tijdsbesteding in concrete lessen en materialen.

Ik stemde de taakverdeling met de leerkracht af in grove lijnen. We bespraken wie doet wat en wanneer, ook keken we naar de didactiek die we beheersten om een onderwerp te behandelen. Omdat de school creatief of procesgericht beeldend onderwijs implementeert, heb ik in het project een creatieve werkwijze verweven.

Bij groep 8a probeerde ik het project voor het eerst uit en kon ik het in de praktijk ervaren. Bij groep 8b kon ik het verfijnen en zat ik er beter in. Daarna heb ik het geëvalueerd met de leerkrachten. Uit de evaluatie bleek dat de leerkrachten de eigen lessen nog beter wilden laten aansluiten bij het project. Welke lessen doen we uit de methode voor wereldoriëntatie eerst zodat de leerlingen meer kennis hebben over de Gouden Eeuw als ze beginnen aan dit project.

Het overleg met de leerkrachten was van belang om samen te komen tot een goed en passend programma. Ik had veel meer lessen bedacht en materiaal verzameld. Ik heb mijn verwachtingen bij moeten stellen en het geheel compacter moeten maken. Ik zou de leerlingen anders overvraagd hebben door teveel in een les te willen doen.

Ik had het contact met de leerkrachten nodig om met beide benen op de grond te blijven. Ik hoorde zoveel details; wat ze bezig houdt, wat de regeltjes zijn. Ik woonde andere lessen bij op de school en ik zag dat de lessen sterk gestructureerd opgebouwd waren.

Als kunstdocent en creatief denker met een brede kijk is het een uitdaging om echt klein en duidelijk te denken. Anderzijds heb ik de leerkrachten ook wat te bieden, ik kan hen inspireren om iets anders te doen en te laten zien op welke manier dat mogelijk is. Meer 'out of the box' dus.

Anita Kuipers, Musea Zutphen 'Henric, leven in een Middeleeuwse stad'
De leerkrachten waren heel duidelijk over de soort begeleiding en de manier van begeleiden die ze belangrijk vonden voor de leerlingen. Waar moesten we rekening mee houden?

Het moesten wel 'rustige' rondleiders zijn. Wat ze daarmee bedoelen is dat belangrijke vaardigheden en houding zijn: duidelijkheid geven, ruimte bieden voor verkenning van het project en ook voor wat er te zien is in het museum, de leerlingen laten meedenken, erbij betrekken en niet alleen vertellen vanuit het eigen perspectief.

Ik spreek wel met scholen af dat de leerkracht, die de achtergrond van de kinderen kent, weet wat er nodig is en gedaan moet worden ten aanzien van het klimaat in de groep. Zij nemen de verantwoordelijkheid voor de facilitering van de groep dat ieder het project kan doen op zijn eigen manier en wij de inhoud kunnen geven. De leerkracht is aanwezig en dat zorgt al voor veiligheid. Van de rondleiders verwacht ik dat ze met hun kennis van de doelgroep en ervaring in het werken met kinderen, de leerlingen passend benaderen en om kunnen gaan met het gedrag. Het is van belang om goed af te stemmen met de leerkrachten wat je verwacht en wat ieders rol en verantwoordelijkheid is.

2. Speel met spanningsboog van de les: wissel denken, doen en voelen af.

Anita Kuipers, Musea Zutphen 'In de voetsporen van Henric'
Ik vind de spanningsboog van een les of project belangrijk. Ik wisselde cognitieve opdrachten af met spel. Op die manier speel ik met de spanningsboog.

Het project 'Henric' bestaat uit twee delen; een rondleiding in het museum en een wandeling door de stad die we de speurtocht noemen. Bij de speurtocht moeten leerlingen iets invullen in het boekje. Dit liet ik weg zodat er meer ruimte was voor de ervaring in de stad. De leerlingen hielden hun aandacht bij wat er te zien was en hoefden niet tegelijkertijd hun moeite in het schrijven te stoppen.

Marlous Kleijberg, Docent Beeldende Vorming, project 'Gouden Eeuw, van schelp naar schelpenboog'
In het project 'Gouden Eeuw' wisselen kijken, luisteren, tekenen, op pad zijn, lezen, samen werken en alleen werken zich af. In een van de lessen bekijken ze de schelpenkepel, die de entree vormt van het nieuwe gebouw van Musea Zutphen.

Het lopen naar de schelpenkepel was al heel belangrijk voor ze. Onderweg zijn, beweging, onderweg al kijken naar oude dingen. Ze keken heel erg uit naar het naar buiten gaan. In de les bij beeldend lopen ze ook; spullen pakken, bij elkaar kijken, de een staat, de ander zit te werken. Dit moet ook mogelijk zijn, dat zij doen wat bij hen past. Dat dat allemaal mag bestaan.

De leerlingen zagen dingen bij elkaar gebeuren en nieuwe dingen ontstaan in het tekenen. Daardoor werden ze verrijkt en het motiveerde hen om ook iets wat nieuw voor hen was uit te proberen.

Experiment met houtskool door leerling van SBO Het Mozaïek

3. Zorg dat de opdrachten goed zijn afgestemd op de leerlingen.

Anita Kuipers, Musea Zutphen 'In de voetsporen van Henric'
Het museumdeel van 'Henric' heb ik van twee naar één onderdeel teruggebracht. Van leerkrachten kreeg ik feedback op de tekst en de formulering van zinnen. Ik kon heel veel met deze feedback. Ik heb het lettertype aangepast. De oorspronkelijke 'Henric' heeft een krullerig lettertype wat met de Middeleeuwen geassocieerd kan worden, voor de leerlingen werd het beeld daardoor onduidelijk. Veel leerlingen hebben al wat moeite met lezen en hierdoor wordt het nog lastiger. Ik koos grotere letters, ik maakte kortere zinnen en enkelvoudige vragen. Ik werkte ook met multiple choice, de kinderen schrijven dan niet ter plekke en kunnen toch iets ontdekken. Veel van deze aanpassingen komen ook het project 'Henric' voor het regulier onderwijs ten goede. Het project 'Henric' kan met deze aanpassingen ook door scholen gebruikt worden waar kinderen minder talig zijn en voor leerlingen die speciale leerbehoeften hebben.

Marlous Kleijberg, Docent Beeldende Vorming, project 'Gouden Eeuw, van schelp naar schelpenboog'
Kleine en duidelijke stappen bieden een veilig kader voor de leerling. De opdrachten moeten eenvoudig genoeg zijn.

Ik bedacht een opdracht waarin de leerlingen in vijf stappen tot een resultaat moesten komen in een groepje in een kort tijdsbestek. De opdracht kregen ze ter plekke. Het was te complex voor ze. Ik vereenvoudigde het en maakte gebruik van herhaling van de opdracht op verschillende momenten.

Dit werd het resultaat; in 3 stappen komen tot het eindresultaat, werken met z'n tweeën en van te voren vertelde ik wat de opdracht was en ik besprak na hoe het ging. Ik denk er als ontwerper van zo'n lessenserie echt bij na tijdens het maken en ik heb de kinderen als het ware voor ogen. De informatie van de leerkrachten hierbij is heel bruikbaar.

Het moet echter niet te eenvoudig worden, voor de leerlingen is het ervaren van uitdaging een belangrijke motor. Ik geef ze ook ruimte, vrijheid en durf om te experimenteren, dit is onderdeel van het creatief beeldend proces. Daar kunnen de kinderen nieuwe ervaringen opdoen en ontdekken in een beschermd klimaat.

4. Open jezelf voor de leerlingen en geef ruimte voor hun manier eigen van werken en leren.

Marlous Kleijberg, Docent Beeldende Vorming, project 'Gouden Eeuw, van schelp naar schelpenboog'
Ik kwam nieuw in de groep. Je moet echt in de groep gaan staan. Fysiek, dus letterlijk niet voor de klas maar tussen de leerlingen bewegen. Ik kies voor een open en persoonlijke benadering, ik vraag ze iets, maak oogcontact of fysiek contact om hun aandacht te vragen. Ik wil het echt samen doen. De kleine groepen maakt het wel beter mogelijk om dit te doen.

Gedrag is een uiting voor iets wat er speelt, daarvan ben ik mij bewust, ik schrik niet van het gedrag maar doe intuïtief hetgeen ervoor zorgt dat ze zich gezien en gewaardeerd voelen. Ook de leerkrachten met wie ik werkte deden dat.

Als kunstdocent is het beter mijn verwachtingen over het eindresultaat los te laten. Ik had hogere

verwachtingen van de expressie in de werkstukken. Ik leer om in het kleine de grote stappen van de kinderen te zien.

Anita Kuipers, Musea Zutphen 'In de voetsporen van Henric'

Er is voor de leerlingen zoveel meer dan het project en daar wil ik ook ruimte aan geven. Als ze in het museum komen is er van alles te zien, ook wat niet bij het project hoort, wat hun aandacht trekt. Met de leerkrachten sprak ik af dat we niet per se de les binnen een bepaalde tijd zouden afmaken. Ik wilde ze tijd geven omdat ik het belangrijk vind dat de rondleider ook even aandacht kan besteden aan wat de leerlingen nog meer zien in het museum. Rondleiders gaven de lessen in het museum en vinden de kleine groepen, 15 leerlingen, binnen het SBO erg fijn. De leerlingen doken er helemaal in, ze zagen zoveel details. Hun oog voor detail, daar kun je in kunst zo ontzettend veel mee!

5 BIJLAGE BESCHRIJVING VAN DE PROJECTEN

DE GOUDEN EEUW, VAN SCHELP TOT SCHELPEMBOOG

Onderwerp van het project

Het gaat over de tijd van de Gouden Eeuw, de tijd van de zeevaart naar verre exotische oorden en het in aanraking komen met vreemde dieren, planten en volkeren. Er kwamen met de schepen van de VOC ook vele specerijen en rariteiten mee terug naar Holland en de rijke kooplieden verzamelden deze bijzonderheden in rariteitenkasten en rariteitenkabinetten.

Verbinding met de schelpenkepel

De Schelpenkepel in Zutphen stamt uit de 17de eeuw, de tijd dus van de Gouden eeuw. Deze stond in de achtertuin van het stadspaleis Hof van Heeckeren. Het interieur is gedecoreerd met mozaïeken, waarin zowel prachtige schelpen van het Noordzeestrand als van exotische stranden te bewonderen zijn. Deze schelpenkepel zal zelfs de ingangspoort van de nieuwe locatie van Musea Zutphen worden in de nabije toekomst!

Wat de leerlingen doen en leren

In dit project leren de leerlingen veel over deze periode in de geschiedenis en de vele bijzonderheden, 'rariteiten', die de VOC-schepen uit verre landen meenamen.

Ter inspiratie brengen de leerlingen een bezoek aan het schelpenkepeltje en gaan ze foto's van de mozaïeken en hun lievelingsschelp maken. Terug op school gaan ze met houtskooltechnieken experimenteren en onderzoeken hoe ze de structuren, de patronen en het licht- en schaduwspel van de schelpen in beeld kunnen brengen. Het waarnemen staat hierbij centraal, maar ze worden zeker ook uitgedaagd durf te tonen in de omgang met het materiaal. Tevens zullen ze leren welke basisvormen er in de schelpen te herkennen zijn en dat zal hen een steuntje in de rug bieden bij het tekenen van de schelpen.

De bedoeling is dat het experimenteren doorloopt in het maken van een lievelingsschelp op stevig A3 formaat papier. Van alle tekeningen (kopieën) maken ze een schelpenboog, die kan fungeren als boog voor bijvoorbeeld de entree van het lokaal. Met een schelpenboog van je klas een beetje indruk maken, is weer eens wat anders! De rijke baron van Heeckeren zal met zijn prachtige schelpenkepel ongetwijfeld ook het plan gehad hebben indruk te maken en te laten zien dat zijn familie rijk was.

Praktische opzet

Het project duurt 5 lessen, volgens de volgende verdeling:

- **les 1 en 2 (2 lesuren achter elkaar) Introductie en bezoek aan schelpenkepel**

Introductie op het thema aan de hand van een presentatie en voelzakken met schelpen in de klas. Een bezoek aan Schelpenkepel in het centrum van Zutphen en het maken van foto's van de details.

- **Les 3 (1 lesuur) Experimenteren met houtskool**
Experimenteren naar aanleiding van de gemaakte foto's tijdens het bezoek aan de schelpenkepel met houtskooltechnieken op papier.

- **Les 4 (1 lesuur) Teken jouw lievelingsschelp**
Tekenen van je lievelingsschelp naar aanleiding van een gekozen schelp en bijpassende foto.

- **Les 5 (1 lesuur) Ingang van het klaslokaal 'in the picture': Schelpenboog met lievelingsschelpen.**

Met de hele groep een schelpenboog samenstellen bestaande uit kopieën van de schelpenteekeningen.

Marlous Kleijberg, Docent Beeldende Vorming en creatief therapeut

IN DE VOETSPOREN VAN HENRIC

Korte beschrijving

In voetsporen van Henric is een project over de Middeleeuwen in Zutphen. Het project geeft een beeld over het leven in een middeleeuwse stad. Daarnaast nodigt het project leerlingen uit om samen te werken, stimuleert het de onderzoeksvaardigheden van de leerlingen en is het gebruiksvriendelijk. Het project sluit aan bij de kerndoelen van het domein geschiedenis in het basisonderwijs.

Algemene doelstelling

Na afloop van het project hebben de leerlingen kennisgemaakt met de sporen van de late Middeleeuwen in Zutphen (periode vanaf 1200 tot ongeveer 1500). Ze hebben ontdekt hoe het verleden hun stad heeft gevormd.

Leerdoelen

De leerlingen:

- beseffen dat Zutphen een geschiedenis heeft;
- weten dat deze geschiedenis in de stad en het museum zichtbaar is;
- hebben kennis van de Late Middeleeuwen;
- verwerken de informatie op een creatieve manier.

Thema en opzet van het project

Het thema van het project is het leven in de Late Middeleeuwen (periode vanaf 1200 tot ongeveer 1500) in Zutphen.

Centraal in het project staat het verhaal van de 11-jarige Henric, zoon van een meestertimmerman in het middeleeuwse Zutphen. Henric wordt binnenkort leerjongen bij een metselaar en wil nog een laatste kwajongensstreek uithalen voordat hij echt volwassen wordt.

Dit verhaal krijgen de leerlingen in de voorbereidingsles op school te horen. Na deze kennismaking met de hoofdpersoon, worden bij het bezoek aan het Stedelijk Museum Zutphen aan de hand van middeleeuwse voorwerpen uit de collectie verschillende aspecten uit het verhaal behandeld, zoals misdaad, brand, wonen en religie. Tijdens een aansluitende stadsspeurtocht zullen de leerlingen ervaren dat de route die Henric in het verhaal aflegt, nog steeds te volgen is; er zijn zowel in de stadsindeling als in de gebouwen van Zutphen nog veel sporen terug te vinden uit de Middeleeuwen. Tijdens de lessen op school gaan

de leerlingen aan de slag met de diverse subthema's die in het verhaal al aan bod zijn gekomen. Het verhaal biedt de leerlingen de mogelijkheid om zich te identificeren met de hoofdpersoon en het brengt de geschiedenis meer tot leven.

Anita Kuipers, educatiemedewerker van Musea Zutphen

INFORMATIE

Wilt u meer weten over een van de projecten op de scholen? Bij de projectpartners kunt u terecht voor meer informatie.

Praktijkonderwijs Zutphen

Paulus Potterstraat 12A

7204 CV Zutphen

Anne-Marie Molleman, directeur

a.molleman@praktijkonderwijszutphen.nl

Hermien Bosma, coördinator onderbouw

h.bosma@praktijkonderwijszutphen.nl

www.praktijkonderwijszutphen.nl

Anne Flokstraschool

Emmalaan 2

7204 AS Zutphen

T 0575 – 512495

Rinze Wartena, directeur

r.wartena@anneflokstraschool.nl

Roos Vroom, ICC'er

r.vroom@anneflokstraschool.nl

www.anneflokstraschool.nl

SBO Het Mozaïek

Paulus Potterstraat 8

7204 CV Zutphen

Gerrit Brummelman, directeur

gerritbrummelman@archipelprimair.nl

Ellen de Reuver, ICC'er

ellendereuver@archipelprimair.nl

www.sbohetmozaiek.nl

Muzehof Centrum voor de Kunsten

Lisette Lagerweij, directeur

l.lagerweij@muzehof.nl

Jessica Harmsen, projectleider

j.harmsen@muzehof.nl

www.muzehof.nl

DANK

*Namens de projectpartners wil ik iedereen bedanken die heeft meegewerkt om dit project tot een succes te maken.
Jessica Harmsen, november 2016*

Met speciale dank aan:

Hanneke Versteegh

Elsbeth Ruys

Tanja Knollema

Matty van Dokkum

Job Kaihatu, Markant Apeldoorn

Iris van de Kamp

Daan & Rob, Kansensfabriek

De Tafelronde Zutphen

Musea Zutphen

Marian Meeuwssen, Cultuurmij Oost